

Geisztó, GELENCSEK SÁNDOR

Geisztó's IDEJE, 1974.

TART.: A KUTAK NÉPRAJZI KAPOSMENTÉN

glap

Földrajzi mutató: KAPOSMENTE

Szakmutató: \overline{XX}
 \overline{X}

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

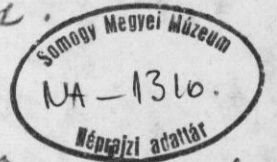
LELTÁRONIS

ATUEVETUE AZ EGY. LTK. 4220-as TETELE ALÓL

A kútak néprajza Kaposmentén.
A gyűjtés helye a kaposmenti.

idője 1974 V. hó.

össze állította Gelencsér Sándor máty. m. d.

A kútaknak fontos szerepe volt a népéletben. Sokféle kúttípust ismerünk, amelyek különféle szerepe volt a népéletben. az idők folyamán nagyon fontos tényező volt, a vízminősége, és a kútak víztartalma igen változó volt. Olyan kút is volt, hogy idővel megváltozott a vízminősége, és rosszra fordult, a víz.

Régez azt tartották jó víznek amelynél gyorsan megfőtt a bab. azért is amikor új kútát álltak akkor először is a babot főtték meg, és erről megállapították, hogy mennyi ideig főtt meg az egy fűzék bab.

Az is igen mérvadó volt az új kútak vizénél, hogy milyen íze van a víznek.

Ha édeskes íze volt az új víznek, akkor azt rosszallták, azt mondták róla, hogy itt rossz vízre találtak az újonnan ásott kútban.

Azt mondták róla, hogy salétromos, és ártalmas emberi és állati fogyasztásra.

Az ilyen vízben a bab is nehezen főtt és sok ideig tartott a főzése amíg megpöhült.

Voltak egyének, hogy nem is ittak ilyen vízből hanem elmentek oda vízért ahol jobbnak találták, és a főzövizet is inni elhordták.

Volt olyan falu, vagy helység, hogy csak egy-két kútban volt jó ivóvíz.

Az egyes falvakban volt egy jó kút amelyet a község körpénzéből ásított kúttal, és a falu népe ide járt vízért, kamrákban cserépkorsóban különféle edényekben fejen, vállon, kézben talicskán, telen kizsárankon hordták az ivóvizet.

Legalkalmasabb volt a nagy dűrében két rúdon egyik elől a másik hátul, vagy igaz fogattal hordani.

Az ilyenféle vízhardas olyan helyeken volt
 sűrűségű ahol rossz minőségű vizek voltak
 kintakban, és olyan helyeken ahol magaslaton
 feküdt a körség és ilyen mélykútakat kellett ásni
 Nagyon sok körségben voltak körségi kőkutak
 A vízminősége itt azért is volt jobb mert
 általában mélytették és így itt mindig volt
 jó víz. Nem így mint a magán kútaknál, ahol
 kevesebb víz fogyott, ott a vízminősége rosszra
 megváltozott.

Sokan azért is elment egy- két liter vízért ide,
 hogy itt általában tere- fere pletyka készült.

Az agrár püsztaikon is tömeges vízhardas volt
 mert itt a kútakat nem a lakóházak közelébe
 építették, hanem az istalók mellé, hogy az állatok-
 nak legyen közelük az ivóvíz.

A püszta lakóknak probléma volt a vízhardas
 A nap szárazság ivóvizet csőveskannában
 fejün vagy körben, csobolyót botra akasztva hard-
 ták.
Vízhardas falvakban.

Majd minden falunak volt körségkútja
 a korásműhely mellett, püsztaházaknál is volt
 mindennél körségkút. és a körli lakók is ide
 jártak ivóvizért. Mert ezek tágas mélykútak vol-
 tak és így mint az agrár püsztaikon is, mert a
 vízminőségére az is megrádo, hogy mennyi vizet
 csapolnak le a vízhardók.

Az olyan kútak amelyeknek a vizet nem merítik eléggé
 az olyan víz elváltozik émelgős, ragadás, és ivásra és
 főzésre istalmas anyagokat tartalmaznak, és has-
 nálhatatlanná válik.

A falusiak egy része azért hagyja el a saját kút-
 jat és mellozi annak a hasznosítását mert az övé
 elposványosodik és még az állatok itatására is istalmas.

A szárazság idején amikor öntözésre, locsolásra
 és itatásra több vizet merítenek, akkor a vízminö-
 sége megjavul. Egyes olyan fősvegy egyen nem engedte
 meg, hogy más is vegyen vizet a kútjából az helytelen is
 volt

mert a kútvízre annál jobb mennyiségű vizet
merítik. A hegykörségi lakók vízellátása

A magaslatokon lakók vízellátása igen nehézkes mert a kishengeres, hajtóvasas keskeny hegyi kúttalból, lassú a vízkiemelés mert itt 20-30 méteres sőt még ennél is mélyebb kútak vannak itt és a 10 literes veder felhúzója is igen nehézkes és sok időbe telik a vízkiemelés, sőt még a kötélsúly is nehézi a vízhozást,

Az ilyen mélykútak megásása is sok köthetőanyagot igényel és ennek a feltartása is mert a hosszú köthetőanyag hamar szakad, és az ilyen kútak megásása és a feltartása is nehézkes.

Az ilyen kútakat nem is rakják ki teplafalal, hanem csak a föld fűrészt a falazata.

A hegyi lakók a tető csapadékvizét is felfogják mosáskor és állatok itatására.

A lapályról a vizet felhordogatni igen nehéz és lassú volt. a férfiak vállon a nők fején hordták.

Az úradalmi nagykútak.

Ezek széles és mélykútak voltak, és két vedres láncos kútak voltak, Az egyik veder tetejéig jött fel és a másik nősen lefele ment és amikor a két veder össze találkozott, akkor mintha össze koccantak a felúton, ezek kerek kútak voltak

Napjainkig még sok volt a sűrűfás gémeskút is amelyek a sűrűfás alsóvégére nagy tüsköt erősítettek és ennek a súlya emelte ki a vizet úgy, hogy az üres vedret kellett erővel behúzni, és a tetejéig jatsva jött fölfelé.

Ezek a kútak állati itatóvázzal voltak ellátva és itató csorda kútnak is használták.

A falvi közepi kútakban jó víz volt és ugyan csak az úradalmi kútakban is.

A magaslati kútakban a vízminősége jobb volt mint a lapály kútakban mert a lapály kútak vizét lassú az időjárás behatására is ingadozott. A hegyi kútak vizét a vízformán szintén állt szarvasághoz és a nedves időjárásban is.

A lapályvizek ingadoztak és sok baklé
rűmokat tartalmaztak, és így az egészre
is ártalmasak voltak, és az ilyen vizektől goly-
vát, baredovot kaptak a fogyasztói

A salitromos mész vizektől epékövet hűgyhó-
lyag és vesekövet kaptak, és az orvos meptiltotta
az ilyen vizek fogyasztására való használatát.

A kútásók és ezek erközei.
A kútásás igen nehéz munka és sok esetben
életveszélyes is volt. Azért majd minden faluban
akadt kútásó, és a nagyobb helységeken kettő-
három is.

A kútásó erközei, ása, lapát, falazó könnyes ka-
lapács, kéri veder, a vízmergetéshez. kútásó kútfej
hengerrel és kútfelől hajtó rással és akasztó kampó-
póval, vastag kútkötél a vízre akasztó kampóval,
két nagy csőbőr, és két nagy hosszú fenyőfa padló
a csőbőr kiemeléséhez.

Amíg a kútásó a földet kintudja dobálni
szabadkézrel, addig ő egyedül dolgozik és ami-
helyt már nem tudja kihajigálni a földet a kút
gödörből, akkor létrán kijön, és a kútfejet
ráemelik a gödör fölé és arítan kezdődik a
felvonó munka.

A felvonó munkát a munkáltató adja
a kútásó mellé, és a magánember munkáltat-
tó készítelje a kútást és a sepidmunkásokat is.

A sepid kemény agyagföldben a kútásó lemepe a,
vizesivárgásig, és ha már a vízszivárog rekormar
kezesztik a kútkoszorút, amely a kútfeneketkeri
és a tégla fal fenekit is.

A kútkoszorú erős fenyődeszkából készül és ert
meg duplán össze sepezik két rétegre, mert a kút-
alapot erkeperi az össreomlásból, és erre már a kút-
mester lerak párosot téglat és a további megítéskor
már a földet úgy szedi ki a koszorú alól és így
addig meg lefelé amíg bővizű forrást nem talál
és ha a kútföld fala lara, akkor a tégla falat eme-
li és addig kell a tégla falat emelni, amíg

Amig vízvezetős szivárgó az agyagfal.

sőt ha feljebb is lára az agyagfal, és szivárgás érdekel, akkor az ügy 3/4 részét is rögtön kirakja téglával és emeli a falat.

Ha kút mellett vízcsőnek látja a falazást, azt akkor köréptágra még egy kútkoszorút lehet már a felemelt téglafal tetőjére és tovább rakja a téglafalat, ez biztosítja a beomlásvesztést beomlás épségét, a kút falon.

A II. kútkoszorúra is gyorsan rak párosot téglát és ez biztosítja a kút fal épségét a beomlástól.

Ex akkor válik szükségessé, ha az agyagfal homokos és omlás veszélyes vagy vízszivárgó veszélyes.

A nevezett kútkoszorús kútát „Boobnyos” kútnak nevezik, tehát a II. kútkoszorú a boobny.

A hegyi mélykútakat nem is rakják ki téglával mert az ilyen mélykútnál nagyköltegbe kerülne és a szegény hegyi lakók nem bírnák költségekkel mert a 20-40 méter mély kúthoz egy háziipari anyagot emésztene fel.

A falusi szegény zsellérek sem falazták végig téglával a kútakat, esetleg lent a vízállásig rakták ki téglával, és volt olyan szegény ember, hogy még a vízállásig sem falazta be téglával, és itt beomlás következett be, úgy, hogy a vízállás eltömődött.

A kútásó mesterség nehéz munka és életveszélyes.

A földbeomlás következtében az élve eltemetés gyakori volt, és a csőbörkötél szakadás okozott halált.

Az is megtörtént, hogy a csőbörkampó kiakadt és a tülle csőbör vissza esése is okozott halált, azért is a kútásó szorosán a falmellé állt, avvaligamig a csőbör a padlóra nem került, mert az ügyetlenség folytán a csőbör omnit is vissza esett, tülle földdel.

Amikor már a falazás is készül, akkor már le, és fölfelé tülle csőbör jár, A téglát viszi le, a sarat hozzá felállandóan két csőbör územel, egy fent a téglát be a sarat ki, lent a téglát falaz, a sarat rakja be.

A kútásó az üres csőbörbe a sarat, és ha tülle van akkor szől a felvonóknak. Mehet a kampó akasztás után

A kútásó falatrakja és az üres csöbört és a b.
sarat rakja, ilyenkor sietős a munká, hogy a ta-
lajviz elve borítsa a munka helyet.

Jönt a tette csöbör sarat rúdon két ember vízi
a garudadaba önteni és a téglával rakni a csöbört.

A kútásó addig mélyíti a kútát, amíg egy csöbör
vihar két csöbör sár nem jön, és ha veséj nem lép
fel, akkor arntán egy csöbör sárhoz két csöbör víz jön
akkor abba hagyja mélyítést és a falakat befejezi
és ezzel kész a kútüre, és erre már kész a kútfej-
háza akkor felszerelik és beállítják.

Amíg a kútásó a téglafalat rakja, közben le-
ereszkedik és méri a vizállást és ehől tudja meg,
hogy milyen bővírné a forrás.

Az új kút vizállása befolyásolja a szomszédok
régi kútjának a vizállását, sőt, ha sokkal mély-
lyebb az új kút feneké, akkor itt apadás áll be.

Amikor ássa a kútásó a kútfenekét már akkor
a tapasztalt kútásó megállapítja a forrás haza-
mát, és a vízminőséget, és az újjonnan készült kút
vizét kipróbálták arra, hogy babot főttek benne
és ezzel megállapították, hogy milyen a víz használható-
sága. Az is megtörtént, hogy a kútásó munka közben
olyan bő forrásra talált, hogy percek alatt derékig ál-
lott a vízben és a vontatóknak kiabált, hogy gyorsan
eresszék le az üres csöbört mert elmeli röptön a víz.

A régi forrásokon gyakran szóba jött a kútásók
tragédiája, 1906 ban hallottam itt elbeszélni, hogy
egy kútásó fölött össze omlott az agyagfal már feljebb
a fenéktől és a kútásót elve elvarta teljesen és napok-
ig életben volt lent az üregben és az helyett, hogy se-
gítékek volna kiszabadítani, inkább papot hoztak
és ott temetési szertartást tartottak fölötté.

Amikor a szerencsétlen kútásó hallotta, hogy halot-
tas cuckett énekének fölötté, kiabálta, hogy ne
temessenek el inkább szabadítsanak ki, mert
otthon négy gyermekem és a feleségem vár engem
háza. Nem vállalta senki a segítséget hanem
hagyták püsztilni és fejfát túrték fölé.

7.
Ebből az tűnik ki, hogy népen nem fektették nagy súlyt az életmentésre, és a hatóságok sem fordítottak figyelmet erre.

Egyébként más formában is sok emberáldozatot követelt az asott kútak. A véletlen baleset, vagy öngyilkossági szándékból, vagy a bűnösmerény-letek folytán.

Sok népi babona is fűződik a kútakhoz. és sok népdala is van a kútaknak. A kerek, sültérfai, a gémeskútakhoz is.

Kútak elnevezése típus szerint.

A legrégibb kútak, a „forráskút”, merítőkút, kifolyókút, Éreket követte a merítőkút, vedeski-emelőkút, kötéllel leeresztve. hengereskút, gémeskút, sültérfaiskút. A hengereskút, kötéllel leeresztve kétválteskút, láncoskút, ez uradalmauknak volt vagy a módos parasztnak vagy a közlegnek volt mint közkút, Itatókút, állatcsordák részére ezt nevezték „csordakút”, nek is, a körkútak nagy nyílással bővizű kútak voltak ezek mellett két nagy hosszú itatóvályúval. A csordakút is vályúval. Merezkút, a műve dolgozóknak. Pétikút embereknek állatoknak. A hidegkút ennek a víre igen hideg volt bűdöskút ennek a víre kissé kevesebb. Hegykút, hegyaljakút, öntözőkút, ezek mind közhasználatra voltak beállítva.

A bodonyoskút, ennek kétkútkoszoróval, edeskút ennek a víre edeskes volt, sóskút ez sósvizű volt. Savanyúkút, ennek savanykés íze volt a bűdöskút keves volt. A jókút, ez szentkút is ez a kápolna melletti forráskút, vagy kifolyókút. A dombóvári hegyaljai szent Anna kápolna melletti forráskút. Középkútja a faluban vagy mellette. Dekereskút vagy a kanalaskút felvonóval ömlesztte a vizet. Jótéri kút, ez már körművesített kút is ez adja a legegyszerűségebb ivó és főzővizet. Az emberi és állati használatra más sok van igen és ez a jövő kútja.

A kúthoz fűződő népszokások, babonák

- 1. Szekes, Jgal, Somogyországban egymarékost az újkútha, hogy jó vire legyen az újkúthnak.
- 2. Zombóvár. Az újkút virével az udvaron paraszt oltnak, hogy tüzet ne érje a kútat.
- 3. Az újkúthoz három napon egy háromszögű kútját kötnék egy órára. Ezt több helyen alkalmazzák I napon napkelte előtt. II napon déltájban III napon alkonyat után, hogy a háromszögű kútja örökösön aron is hogy senki a kúthban ne haljon el. Zombóváron 1911 ben történt, és más vidéken is alkalmazzák - e népszokást.
- 4. Esküvőről haza jövet a menyasszonnyal a kúthba néztek, hogy könnyű szülése legyen. A kúthba nézés után azonnal az égbe nézni, hogy a családban senki a kúthban ne haljon.
- 5. Karácsony napjára virradóra az éjféli mise után a kúthba pirosalmát dobják, hogy egészséges pirosarcúnak legyenek, mert erről körván reggel vizet merítenek, hogy isznak belőle és ebben mosakodnak meg az egész család. Egyesek karácsony napján felmerítik az almát és újévkor szintén megismétlik az ivást és a mosakodást, ezt Szilveszterkor újból bele dobják a kúthba és újév napján húzzák fel és mindenkinek eszik belőle egy falatot. Közösen fogyasztják el.
- 6. Ha férfi hüllát húznak fel a kúthból, akkor ennek a vontató kötéleiből levágnak szerszemet hordó tárgynak ugyan így mint az akasztott ember kötele.
- 7. Ha állati hüllat volt a kúthban ezt ki szivattyúzzák egész régi szempontból.
- 8. Haragos szomszédok bosszúvágyból személyes piroskos dolgokat dobálnak éjjel egymás kútjába. pl. ürüléket, apró állati hüllatokat és egyéb ünnepítő dolgokat. amelyet ha rábizonyult akkor a törvény szigorúan büntette.

A kúttak dalai.

9.

Féreslegény megy a kútra itatni. közismert
Szeretője vízet visz mosogatni 1906.
Oly csundesen hűvös fel a szőlőföld
Hálgatja a szeretője panaszaát.

—

1913

Kiskút, kemekeskút van az udvaromban
Esinos barna kislány van a szomszédomban
Csalfa személnet rá sem merem vetni
Fiatal az idegenyja nem hagyja szeretni.
— (art. is kék szeretői. ipj is

Féreslegény szántogat a határban
Elhagyta a gondórhajó babája 1902

Elhagyott, nevelőnőm, ha elhagyott majd megvár
A bodonyos kiskútnál

—

Mint nincs minden láynak. 1911.

kút az udvarában közismert
Terebily diófa pitvar ajtajában
Terebily diófa bodor a levele
Mint nincs minden láynak
iparszeretője.

—

Este késon elmentem a kútra 1900 előtt
A sajtáron letettem az útra
Arra ment a vármegye hajdúja
Kelelített letörött az alja

—

Ősre állítottam a saját jegytem és a
kutatásaim nyomán

Gelencsér Sándor már nyugodtja
Dombóvár 1974 VII. 9. é. n.